

Devrimin şairi, şiirin devrimcisi: Mayakovski

Şiar Rişvanoğlu

-*Ji bo keça azad û serhildêr ya Qilebanê: Fadile Bayram*'-¹

“Biz Esintisiyle

yaşıyoruz

*Ekim fırtınasının...!”*²

Devrimler tarihi; devrimin şiirini, romanını, öyküsünü yazmış, resmini, heykelini yapmış nice sanatçılarla doludur. Ancak bunların içinde bizzat o toplumsal devrime katılmış, devrimi yapmış olanlar çok çok azınlıktadır. Bu sanatçıların yaptılarının kendi disiplinleri içinde “devrim” sayılabildikleri örnekler ise pek dirdir. Yani sanatçı devrimcidir, devrime katılmış ya da yapmıştır, ancak eserleri o sanatın dinamikleri anlamında “devrim” niteliğinde değildir, “devrimci” değildir.

1 Türkçesi: “*Qileban’ın özgür ve asi kızı Fadile Bayram’a*”. Hayatı üzerine bir (dizi) kitap yazılabilecek aslen Qilebanlı (Türkçe adı “Uludere”, - “Botan” Eyaleti-, Daha önce Hakkâri’ye, şimdi Şırnak’a bağlı), büyüme ve yetiştirme dönemi itibariyle “Adanalı” Fadile Bayram, Kürdistan Özgürlük Hareketi’nin farklı platformlarında ve kademelerinde, değişik coğrafyalarda özveri ve tevazu ile çalışmış, Marksist, feminist militanı, kendisi de arkasında şiirler, öyküler bırakmış olan bir edebiyat tutkunu, bu satırların yazarının kız kardeşi, yoldaşdır. İdeolojik/politik duruşu, eleştirel tavrı nedeniyle (hayatın ironisi!) çok sevdiği Mayakovski’nin yaşadıklarına benzer süreçleri yaşamış, 18 Mayıs 2015’te, henüz daha 33 yaşında iken Amed’de Mayakovski ile aynı yöntemle yaşamına son vermiştir. İntiharı da, hâlâ, yine Mayakovski’nin intiharı kadar tartışmalıdır.

2 Mayakovski’nin “Perekop Coşkusu” şiirinden. Aleksander Uşakov, *V. Mayakovski*, çeviri: Ataoğulları Behramoğlu, İstanbul: Düşün Yayınları, 1993, s. 116.

Resimde, heykelde, şiirde, romanda, öyküde “devrim” yapmış nice sanatçıdan söz etmek mümkündür. Ne var ki, bunların içinde de herhangi bir toplumsal devrimle herhangi bir düzeyde ilişki kurmuş olanlar son derece sınırlıdır. **Ama bazı sanatçılar vardır ki, bütün bu özellikleri bağrında barındırır; devrimcidir, kendi sanatında “devrim” yapmıştır ve bizzat devrimin hazırlayıcıları/yapıcıları içinde yer almıştır.** İşte Mayakovski; o ender bulunan kişiliklerden biri, belki de (tarihsel rastlantıların da yardımıyla) birincisidir. Bir parantez açarsak; Nâzım Hikmet şiirde benzer, (hatta felsefesinde ve derinliğinde çok daha büyük, bence dünyada benzeri olmayacak derecede) bir devrim yapmış, ömrünü devrime, devrim hazırlayıcılığına adanmış olduğu ve bunu lâıykıyla ve fazlasıyla hak etmiş olduğu halde tarihsel, coğrafi vb. koşullar onu “toplumsal devrim yapanların” arasında olma şansından mahrum bırakmıştır. Tarihin en şanlı devriminin, **Ekim Devrimi’nin şairi kimdir sorusunun cevabına hiç tereddütsüz bir şekilde birinci sırada Mayakovski’nin adı yazılacaktır.** Ekim Devrimi’nin şairidir, zira devrimin hazırlayıcıları (erken bir aşamada doğrudan, sonraları arka planda) ve kurucuları arasındadır, devrimin şiirini, destanını, tiyatrosunu yapmıştır. Ancak onu eşsiz kılan ve bugün dünyanın her yerinde hâlâ adının anılmasına neden olan şey yukarıdaki özellikleri ile birlikte, hem de çok farklı dillerde yazan bütün dünya şairlerine ilham olacak şekilde **şiirde yapmış olduğu devrimdir.** Öyle ki Nâzım Hikmet’ten Pablo Neruda’ya, Louis Aragon’dan Bertolt Brecht’e nice şair onun tarzından, üslubundan, biçeminden, rüzgârından etkilenmiş, esinlenmiştir. Bu etkileşimi Aragon şöyle ifade eder: “Vladimir Mayakovski okuduktan sonra hayatım değişti. Bana insanın milyonlara, dünyayı yeniden biçimlendirmek isteyenlere seslenmesi gerektiğini öğretti.” Yine benzer şekilde Johannes Becher, “Eseri, insan doğuşunun kutlanmasıdır. Mayakovski’nin evrensel önemi, kendini şiirlerinde, özgürce gelişen bir sosyalist kişilik olarak, öylesine parlak biçimde gösterebilmesinden kaynaklanır” demiştir.³

Şiirin devrimcisi: Şiirde yarattığı devrim

Mayakovski kendi estetiğini şöyle tanımlıyor: “kendi benliğimin ve halkın ruh hali ve duygularının birleştirilmesi.” Tabii şairin olağanüstü renkli bir kişiliği, son derece renkli bir hayâl gücü ve hepsinin ötesinde ve hepsini anbean besleyen, küçüklüğünden taşıdığı sürekli bir okuma tutkusunu vardır. Özellikle de Marx ve Marksizm en önemli okuma konularıdır. Bunu kendi ilginç üslubuyla şöyle ifade eder: “**Marx’ın önsözü kadar vurulduğum bir sanat yapıtı yok.**”⁴ Burada geçerken en çok etkilemiş olduğu Nâzım’la (ileride bu etkiye ayrıntılı değineceğiz) entere-

3 Aktaran Aleksander Uşakov, a.g.e., s. 35.

4 V.Şkolovski, S.Vladimirov, D. Moldavski, *Mayakovski’nin Yaşam Öyküsü*, çeviri: Atal Behramoğlu, İstanbul: Düşün Yayınları, 1994, s. 32.(Vurgu bana ait.)

san bir ortaklıklarını hatırlatmak isterim okura. Nâzım da, “Devrimin Hizmetinde” başlıklı yazısında şu ifadeleri kullanır: “Marx’ın, Engels’in, Lenin’in eserlerini ilk okuduğum zamanlardı. Öğrendiklerimi doğrudan ve kalbime doğduğu gibi şiire döküyordum. Materyalizm ve Ampiriokiritisizm’i okudum: benim için **bundan daha güzel bir poem yoktu.**”⁵

Mayakovski’nin renkli kişiliğini ve özgün karakterini ise belki de en güzel; arkadaş, dostu, sevgilisi LiliBrik’in kız kardeşi Elsa Triolet anlatıyor: “Biliyordum ki **insan gözünü Mayakovski’de** bulundurmalıydı. O salt olağan bir ozan, yalnız, savaşçı bir ozan! O yalnız bir insan değil, öyle bir kişilikti ki tüm insanlığın acısını içinde taşıyan. **Ve o sevi, başarı ve yaşam uğruna olanaksızlığı zorluyordu.**”⁶

Mayakovski, Nâzım’a benzer bir biçimde kendi coğrafyasının (Gürcistan, Rusya ve diğer bölge ülkeleri) halk edebiyatını çok iyi özümsemiş bir şairdi. Bu onun devrimci “halkçı” çizgisinin ana hattı olacaktı. Bunun yanı sıra yazı dili (zira ana dili/konuşma dili Gürcücedir) Rusça’da yazılmış klasik edebiyata son derece hâkimdir. Gerek düz yazı, gerekse şiir alanlarında Lermontov, Puşkin, Gogol, Derzavin, Nekrasov, Doştoyevski, Blok ve diğerlerinin eserlerini içine sindirmiş, yer yer olumlama, yer yer eleştiri anlamında eserlerine bir biçimde yedirmiştir. Onu çağdaşlarına göre benzersiz kılan ve **şiirde esasa ilişkin devrimi**; bu “klasik” damarı, **yepyeni bir olgu ile, önceleri toplumsallık, daha sonra ise açık açık sosyalist devrim olgusu ve devrimin uzantıları, yansımaları, biçimleri ile bambaşka bir dil ile dile getirmesi**ydi. İronik bir biçimde “Lirik şiir çoğumuzu yumuşatıp hamur yaptı” sözleriyle alay ettiği lirizmi, hem yazarken, hem de şiirlerini kitlelere okurken son derece iyi bir biçimde kullanıyordu. Yani, nesnel dünyayı, toplumsallığa ilişkin her olayı, olguyu, bulguyu, gelişimi; muazzam hayâl gücüyle beslenen, çoğu kez çok farklı kelime ve kavramlarla zengin bir biçimde süslediği, benzersiz biçimde ifade ettiği duyguları ile lirik bir biçimde, ama döneminin lirizm kalıplarını aşan bir perdeden yansıtıyordu. “Trajedi” şiirinin bir yerinde şöyle yazar:

(...) Kin fiçılarını deşin, patlatın,
Geviş getiriyorum kızgın taşlarıyla düşüncelerin işte.
Bağırıp çağırırken siz bugün içkili şenliklerde
Ben deliliğimle evleneceğim (...)⁷

5 Nâzım Hikmet, *Yazılar 1*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011, s. 307. (Vurgu bana ait.)

6 Mayakovski, *Mayakovski-Elsa Mektuplaşmaları*, Çeviri: Abdullah Rıza Ergüven, İstanbul: Berfin Yayınları, 1997, s. 50. (Vurgu orijinal metinde mevcut.) Bu “Elsa” Fransız komünist şair Aragon’un adına şiirler yazdığı “Elsa”dır. Bkz. Louis Aragon, *Elsa’ya Şiirler*, Çeviri: Sait Maden, İstanbul: Adam Yayınları, 1975.

7 Mayakovski, *Şiirler*, Çeviri: Sait Maden, İstanbul: Varlık Yayınları, 1986, s. 23.

Bulunduğu coğrafyada tarihsel, toplumsal ve politik gerçekleri böylesi bir içerikle ve bu denli farklı üslupla o güne kadar hiç kimse işlememişti. Bu diyalektik durumu Lunaçarski şöyle ifade eder, onun “O” isimli uzun şiirini dinledikten sonra: “Daha önceden de biliyordum, ama bugün iyice ikna oldum. Mayakovski lirik bir şair, çok ince ruhlu bir lirik şair. Ancak, kendisi bile çoğu zaman anlayamıyor bunu. Hem halkın savunucusu, hem ajitatör, hem lirik bir şair.”⁸

Mayakovski’nin şiirde **biçimsel “devrim”i, şiire getirmiş olduğu yeni uyak, yeni ölçülerdir**. Basamak biçimindeki dizelerle duygularını, bilhassa devrime, topluma ilişkin temaları anlatırken çok daha çarpıcı biçimde aktarmış, dizelerin anlam gücünü yükseltmiş, yine özellikle kitlelere yüksek sesle okurken yarattığı etki düşünüldüğünde, ritim özellikleri ve çarpıcı benzetmelerle algılama kapasitesini arttırmıştır. Bütün bu olumlu özelliklerinin yanında, özellikle ilk şiirlerinde bohem bir bireyci hava, zaman zaman alaycı, uğruna savaştığı ve her fırsatta yücelttiği halk kitlelerini ince ince dalgaya alacak denli “tepedenci” bir hava vardır. Buna, okuyucuda bazı anlarda bir parçalanmışlık duygusu yaratan dağınık ve fazla hareketin neden olduğu eylemsizliğe yol açan bir hat da eşlik eder.⁹ Kuşkusuz bu ruh halinin arka planında bir dizi önemli yaşanmışlık vardır: babasını küçük yaşta (13) kaybetmesi, aynı yıl Gürcistan’ın küçük bir şehrine (Kutais) bağlı bir köyden (Bağdadi) Moskova’ya taşınmış olmaları, orada şiirine de yansıtılmış olduğu annesi (Aleksandra Aleksevna) ve kız kardeşleri (Lyuda ve Olya) ile birlikte çektiği yoksulluk ve bir dizi baskı, bazen halk tabakalarından, bazen de sanat çevrelerinden “aykırı” sanatına ve sanatçı kimliğine yönelik hak etmemiş olduğu küçümseme ve dışlamalar, daha sonra şiirleri ile genç yaşta yakaladığı “şöhret”, bir dönem devrimcilikle iç içe geçen bohem yaşam kültürü. Bu tarzına küçük bir örnek olarak şu dizeleri almak mümkün:

Düşünceniz
Sünepe beyninizde yatar ya miskin miskin
Yağ bağlamış bir uşak yatar gibi pis bir yatakta,
Çileden çıkararak kanlı paçavralarıyla yüreğimin
Alaya alacağım hep onu, hınzır ve hayta.¹⁰

8 V. Mayakovski, *Lenin Destanı*, çeviri: Güneş Bozkaya, Nadire Çobanoğlu, İstanbul: Yar Yayınları, 2006, s. 6.

Ayrıca Lunaçarski’nin “lirik” olarak tanımladığı ekol üzerine daha kapsamlı ve doyurucu bir tartışma için bkz. Theodor W. Adorno, *Edebiyat Yazıları*, Çeviri: Sabit Yücesoy, Orhan Koçak, İstanbul: Metis Yayınları, 2015, s. 114-136.

9 Leo Troçki (Rusça aslına sadık (doğru)yazılışı: “Lev Trotskiy”-Ş.R.-), *Edebiyat ve Devrim*, çeviri: Hüseyin Portakal, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 1989, s. 126.

10 “Pantolonlu Bulut” şiirinden. Mayakovski, *Şiirler*, s. 69.

“Büyük, hatta Blok’un tanımladığı gibi korkunç bir yetenek” diye bahsettiği Mayakovski’nin bu ve benzeri özelliklerini Trotskiy şöyle tanımlar: “Ama bu büyük yetenekte, daha doğrusu Mayakovski’nin tüm yaratıcı kişiliğinde bile, bu kişiliği oluşturan öğeler arasında zorunlu bir bağlantı (korelasyon) yoktur; bir denge, dinamik bir denge bile yoktur. Mayakovski, bir orantı duyusunun ve bir öz-eleştiri yetisinin gerekli olduğu yerlerde en zayıf kalmaktadır.”¹¹

Trotskiy, şairin bireyci, zaman zaman devrimin doğru kavranışından uzak bulunduğu “150 Milyon”, “Savaş ve Evren”, “Güldürü” yapıtlarını eleştirirken, “Pantolonlu Bulut” için şöyle yazar: “Sanatsal açıdan onun en önemli ve yaratıcı, deney bakımından da en yürekli ve umut veren yapıtıdır. Hatta böylesine şiddetli, yoğun ve biçim bağımsızlığına sahip bir şiirin yirmi iki yirmi üç yaşlarında bir genç tarafından yazıldığına inanmak zor.” Trotskiy, bu alıntının yer aldığı ve edebiyat eleştirmenleri tarafında hâlâ “başyapıt” olarak sayılan *Edebiyat ve Devrim*¹² kitabında Mayakovski’ye uzunca bir bölüm ayırmış, onun şiirinin ve sanatsal duruşunun ayrıntılı ve son derece nesnel bir değerlendirmesini yapmıştır. Elbette her yazısına egemen olan yüksek bir adalet duygusu ve diyalektik materyalist bir kavrayışla. Bu yazının sınırlarını aşmamak adına sadece anarak geçeceğiz ama bu değerlendirmelerde Trotskiy, övgü ve takdirle birlikte, zaman zaman çok sert gibi görünen eleştirilere yer vermiş olsa da, nihayetinde Mayakovski’nin hakkını gerektiği gibi teslim eder ve geleceğe işaret ederek “**yaratıcı çalışmalarına**” ve “**ağır, yüklü, çoğu kez kusursuz imgelerine**” dikkat çeker. Nitekim Mayakovski, bu eleştirilerin yazılmış olduğu 1923 yılından sonra son derece yetkin eserler verecektir. Belki Trotskiy’in “devrimin şiiri olmalıydı” dediği “150 Milyon” değil ama, Mayakovski’nin sadece bir sene sonra Lenin’in ölümü üzerine yazdığı “Lenin Deştanı” devrimin şiiri sayılabilir. Yine ölmeden bir süre önce yazmış olduğu “Yüksek Sesle” ve “Dobra Dobra” şiirleri de devrime yazılmış deştan niteliğinde yapıtlardır.¹³

Devrimin, “çelik ışıltılı” şairi, “kana batmış bayrağı”

Mayakovski’nin devrimci düşüncelerle tanışması henüz 12 yaşına denk düşer. Rusya’daki politik hareketlerle ilk tanışması, kız kardeşinin Moskova’dan dönerken getirdiği yasadışı bildiriler, kendi deyişiyle “çoşkun kağıtlar”la olur. Şöyle an-

11 Troçki, age., s. 123.

12 Bu kitabın Trotskiy’in hayatındaki yeri ve kitabın içeriğinin son derece tatmin edici bir değerlendirmesi için bkz. Isaac Deutscher’in adını Trotskiy’in 1923 yılında Pravda’da çıkan denemesinden alan “Yalnız Politikayla Yaşanmaz” başlıklı yazısı. *Sınıf Bilinci*, no: 13, Ağustos 1993, s.144.

13 Trotskiy’in bu üç şiiri okuyup okumadığına, bir değerlendirmesi olup olmadığına ilişkin bilgiye bu yazıyı yazma sürecinde ulaşılmış değilim. Şayet var ise okuyucu beni bağışlasın, başka bir yazıda okuyucuya ve bizzat Trotskiy’e telafi borcum olarak hakkımı saklı tutayım.

latır bu tanışmayı:

Katlanmış uzun kâğıtlar veriyor bana gizlice. Şimdi bile aklımda ilki:

‘Kendine gel arkadaş, kendine gel kardeş.

Yere at silahını bir an önce.’

Devrimdi bu. Şiirlerle. Şiir ve devrim kafamda bir ölçüde birleşmişti.¹⁴

Ailesi ile birlikte Moskova’ya taşındığında annesinin pansiyon olarak kiraya verdiği odalarda kalan Bolşevik gençler daha önce sadece adını duymuş olduğu kitaplarla tanışmasını sağlar: Engels’in *Anti-Dühring*’i, Marx’ın *Ekonomi Politığın Eleştirisi’ne Katkı*’sı, Lenin’in *Sosyal Demokrasinin Demokratik Devrimdeki İki Taktiği* broşürü. Aynı günlerde politik hareketlere katılır ve henüz 15 yaşındayken arka arkaya iki kez tutuklanır ve bırakılır. 1908 yılı başında ise Sokolnik’te Bolşeviklere katılır, Moskova il komitesine alınır. Mart ayında bu kez üçüncü yakalanmada tutuklanır ve hapisaneyle tanışır. 11 ay süren hapisane macerası en çok okuduğu, “yaşamımın en önemli dönemi” dediği dönemdir. Bu dönem bir hesaplaşma ile sonuçlanır. Şöyle anlatır bu hesaplaşmayı: “Üretmeliydim(...) Okuduklarım kafamdan boşalıp giderse ne kalır geriye? Marksist yöntem. Ne koyabilirim köhne düşünceler karşısına? Devrim ciddi bir okul bitirmemi gerektirecek mi bilemem?”¹⁵ Ressam olmaya karar verir önce. Tatbiki Güzel Sanatlar Okulu’ndaki derslere katılmaya başlar. Ancak **şiir yazma tutkusu içinde giderek büyümektedir, fakat bu duyguyu nasıl şiire dönüştüreceğini keşfedemeyecek durumdadır**. Ona bu cesareti veren kişi okulda tanışmış olduğu “kübişt ressam” David Brlyuk olur. Kendi anlatımıyla şair olduğu anı şu kelimelerle ifade eder: “Bir iki dize okuyorum ona ve ekliyorum: ‘Bir arkadaş verdi de...’ David duruyor. Gür sesle bağırarak: ‘Sizsiniz bunu yazan! Dahi bir ozansınız siz!’ Hak etmediğim bu sözleri sarf etmesi çok heyecanlandırıyor beni. Dizeler arasına gömülüyorum. Beklenmedik bir biçimde ozan olup çıkmıştım o akşam.” Bu ikiliye daha sonra David’in ressam kardeşleri Nikolay ve Vladimir Brlyuk ile şairler V. Hlebnikov, V. Kamenski ve Kruçyonik katılırlar. Bir aşamadan sonra “Rus fütüristleri” olarak anılmaya başlarlar. “David’de çağdaşlarını geride bırakmış bir ustanın öfkesi var, bende de modası geçmiş fikirlerin uğursuzluğuna aklı yatmış bir sosyalistin konuşma ustalığı: Doğdu Rus fütürizmi!” diye anlatır bu beraberliği Mayakovski. 1912 yılında bir bildiri yayımlayarak “Hal-kın Beğenisine Şamar” başlığı altında Rus edebiyatının “seçkin”leri olarak adlandırdıkları Maksim Gorki, Blok, Sologub, Remizov, Averçenko, Çerni, Kuzmin, Puşkin, Doştoyevski ve Tolstoy gibi şair ve yazarları hedef alacak ve “onların basitliklerine gökdelenlerin tepelerinden baktıklarını” ilan edeceklerdi.¹⁶

14 V.Şkolovski, S.Vladimirov, D. Moldavski, age., s. 28.

15 V.Şkolovski, S.Vladimirov, D. Moldavski, a.g.e., s. 41.

16 Benzer bir meydan okumayı bu topraklarda Nâzım Hikmet, Haziran ve Temmuz 1929’da

Hızlı bir hatırlatma: Rus Fütürizmi

Geçerken Mayakovski'nin başını çektiği Rus fütüristlerinin “fütürist” akımın kurucusu olan Marinetti ile birlikte faşizme yelken açmış İtalyan fütüristlerden bambaşka bir noktada durduklarını okuyucuya hatırlatmakla yetinelim. Trotskiy bu farkı şöyle açıklar: “Rus Fütürizmi ise papaz Rasputin'e karşı mücadelenin hazırlık sınıfından gelmiş ve Şubat 1917'nin demokratik devrimine hazırlanmakta olan bir toplumda doğmuştur. Bu bizim Fütürizmimize bir takım üstünlükler sağladı.”¹⁷ Rus fütüristlerinin bu radikal çıkışlarının salt “elit” edebi çevrelere değil, toplumsal düzenin kendisine, onun yerleşik burjuva değerlerine yönelik ve sınıfsal yönelim taşıyan bir tepki olduğunu yine ilk ve kapsamlı biçimde Trotskiy teşhis etmiştir: “Fütüristlerin geçmişten kopma, Puşkin'i kaldırıp atma, geleneği ortadan kaldırma gibi çağrıları, eski edebi kaşa, entelicensiyanın kapalı çemberine yöneltildiği ölçüde bir anlam taşır.” Ama her zamanki diyalektik bakışı ve tarihselci gözlüğüyle eklemeyi ihmal etmez:

Fütüristler onlardan kopmakla iyi etmişlerdir. Ama bu kopma eylemini evrensel bir gelişme yasası haline getirmek zorunlu değildir. Fütürizmin geçmişi abartmalı yadsımasında, proleter devrimciliği değil, bir bohem nihilizmi vardır. **Biz Marksistler geleneklerle yaşarız, ama bundan ötürü de devrimciliğimizden bir şey yitirmiş olmayız.**¹⁸

Mayakovski ve grubu, 1913 ve 1914 yılları içinde ülkede büyük bir turne düzenlemiş, sahne gösterileri, sergiler, tiyatro oyunları...derken grup kendine sanat dünyasında bir yer bulmuş, Mayakovski ise düzgün fiziği, etkileyici sesi ve halkın önünde ezbere okuduğu şiirlerle epey dikkat çekmişti. Kendisinin sahneye koyup oynadığı ilk fütürist gösteri olan “Trajedi” bu turnede seyirciyle buluşmuştu. Kendine özgü uyak teknikleri, doğal retorisi, etkili ve canlı vurguları, başkaca bilinen şairlerin şiirlerinden, halk şarkılarından yaptığı uyarlamalar, sözcük oyunları, yansımali seslerden faydalanma yöntemi son derece etkili bir portre yaratmıştı. Şair artık seri halde yazıyor, oynuyor, **devrimci düşüncelerini açık açık halka aktarıyordu**. Bu sürecin devamında elbette polis baskısı, Akademi'den atılma ve çeşitli saldırılar gelecekti.

Resimli Ay dergisinde “Putları Yıkıyoruz” başlığıyla yapacak ve kendi deyişiyle “Kariimizin (okurumuzun) kafasına zorla mihlanan putlar” diye tanımladığı Abdülhak Hâmit Tarhan ve Mehmet Emin Yurdakul gibi şair ve yazarlara yönelik son derece sert (elbette yerinde) eleştiriler getirecekti. Bu yazılar için bkz. Nâzım Hikmet, *Yazılar Konuşmalar-Yazılar 1*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011, s.17-20, 24-26.

17 Troçki, age., s.106.

18 Troçki, age., s.107.

Yoğun üretkenlikle geçen birkaç yıldan sonra, “Pantolonlu Bulut”ta yazdığı dizelerle devrimi (sadece zamanlamada bir yıl şaşarak) müjdeliyordu sanki:

İnsanın dar görüşünün durakaldığı
bir yerde, o dikenli devrim tacıyla
geçip kafasına aç sürülerin
ilerliyor bindokuzyüzonaltı yılı.¹⁹

“Kabul etmek mi etmemek mi? Benim için (ve Moskovalı öbür fütüristler için) böyle bir soru yoktu. Benim devrimimdi bu”²⁰ der Mayakovski ve tereddütsüz biçimde Ekim Devrimi’nin şenliğine katılır. Devrim sonrası Rusya’sı, tarihte o günden bu yana hiçbir zaman, hiç bir ülkede görülmediği kadar özgür, işçi sınıfı ve bütün alt sınıflar için “eğlenceli”, her tarafın devrim koktuğu ve her alanda kolektif dönüşüm rüzgârlarının estiği bir yerdi. Sosyalizmi inşa düşüncesinin verdiği moral motivasyon, işçi demokrasisinin adım adım yaşama geçiriliyor oluşu, kültürel hayatın renkliliği, canlılığı ve yaratıcılığı bütün ülkeyi adeta bir cennete çevirmişti. Başta **Lenin ve Trotskiy olmak üzere Bolşeviklerin Marksizmi devrimci bir yorumla**; sadece politikada, örgütlenmede, devlet organlarında değil, toplumsal yaşamın her alanında egemen kılma çabaları, **işçilerin, yoksul köylülerin, kadınların, gençliğin, farklı ulusların eşitlik eksenli birlikteliğini oluşturma gayretleri bütün iklimi değiştirmişti**. Bu olağanüstü atmosferi Mihail Şvidkoy şöyle betimler:

İnsanlığın acılarına son verecek bir adalet ülkesiyle ilgili ütopyaları doğuran devrimci enerji, aynı zamanda müthiş semboller ve metaforlar yarattı...Sanatçılar doğmakta olan sosyalizmin sorumluluğunu paylaştılar. Yeni seslerle ve renklerle sahnede ve tuval üzerinde sosyalizmi yarattılar. Bu sanatın enerjisi bütün Rusya’ya ve dünyaya bulaştı...Dünya devrimi düşleri, ebedi Doğu-Batı karşıtlığını bastırdı. Ütopya gerçekliği sindirmeye cüret etti.²¹

Bu tabloya Mayakovski çok hızlı uyum sağlamış, her şeyiyle kendini devrimin hayata geçmesine, oturmasına adanmış, “sanatını Devrim’in hizmetine her şeyiyle sokmuştur.”²² Devrimden bir süre sonra Rošta’ya girmiş (Rus Telgraf Ajansı), orada siyasi afişler, posterler, karikatürler, resimler yapmış, (bu arada çok ses getiren “Rošta Pencereleri” adlı şiirini yazmış), film senaryoları hazırlamış, *Komün Sanatı* gazetesini çıkarmıştır. Lenin henüz 1922’de Mayakovski’nin “Durmadan Toplananlar” isimli bürokrasiyi eleştiren şiirini çok beğenmiş, hatta bazı dizelerini ezber-

19 Mayakovski, *Seçme Şiirler*, Çeviri: Aslı Kara, İstanbul, Lirik Yayınları, 1993, s. 42-43.

20 V.Şkolovski, S.Vladimirov, D. Moldavski, a.g.e., s.55.

21 Aktaran Kurtar Tanyılmaz, “Ekim devriminde Rus avangard sanatçıları”, *Devrimci Marksizm*, no: 26, İlkbahar 2016, s. 104.

22 Troçki, a.g.e., s.123.

lemiştir. Devrim günlerinde ise onun konuşma tarzından ve propaganda gücünden faydalanmaya çalışmıştır. Şöyle der Lenin onun için:

Mayakovski'nin şiirlerinden pek bir şey anlamıyorum ancak onun meydanlarda savaşacak bir uzman olduğunu hissediyorum. Onun yazdıkları siyasi açıdan belki tartışılabilir. Şiirlerinde çok fazla politik bir şey yok, insanları bir şeye davet eder bir hava yok. Şiiri komünistleri birleştirmeye yetmez. Ama politik bakış açısının doğru olduğuna inancım sonsuz.²³

Mayakovski bu dönemde halka en kolay ve yaygın ulaşma yolunun sahne sanatı, yani tiyatro olduğunu düşünerek ve Ekim Devrimi'nin yıldönümünde “Misteriya-buff”u (Kendi ifadesiyle: “Misteriya” büyük devrimimiz, “buff” da onda güldürücü olandır) yazar ve Ekim devriminin sanat çevrelerine hâlâ ilham vermeye devam eden bir başka evlâdı, büyük tiyatro ve sahne sanatçısı Meyerhold ile birlikte sahneye koyar. Şairin devrime sağladığı uyum, duyduğu inanç ve güven şu dizelerde açığa çıkacaktır.

Yüreği Ekim sağnağıyla
yıkandanlar
ne gün ışığı ister,
ne okyanuslar.
İklimlere,
doğal güzelliklere
ihtiyaç duymaz onlar. **Onlara yalnız sen gereklisin
ey Devrim!**²⁴

Mayakovski'den en çok etkilenmiş olan şairlerden biri olan Şilili ozan Pablo Neruda ise “Mayakovski, Parti'yi ve etkin işçi sınıfını şiirinde birleştirip, bunlardan büyük bir şiir yaratan ilk şairdir. Bu, üstün bir devrimdir ve evrensel edebiyat alanında Baudelaire ya da Whitman'inkine denk bir destektir çağdaş şiire”²⁵ sözleriyle tanımlar Mayakovski'nin devrimle ve sınıfla ilişkisini. Kuşkusuz diğer fütüristlerin ve farklı öteki ekollerin (formalistler, konstrüktivistler, akmeistler, vb.) devrime uyum sağlamaları Mayakovski kadar kolay olmayacaktı. Bu süreçte fütüristler ve bu gruplar ve bir dizi bağımsız aydın LEF Grubu'nu kuracak (Sol Sanat Cephesi) ve Mayakovski'nin dizelerinden yaratılmış “Sokaklar fırça, alanlar paletimizdir” sloganıyla sanat ordusunu sokağa, kitlelerle buluşmaya davet edecek, güçlerini devrime akıttığını deklare edecektir. Özellikle “proletkült” tartışmaları bağlamında

23 V.Şkolovski, S.Vladimirov, D. Moldavski, a.g.e., s. 75.

24 V.Mayakovski, *Lenin Destanı*, s.18. (Vurgu bana ait.-Ş.R.-)

25 Pablo Neruda, *Şiir Boşuna Yazılmış Olmayacak*, çeviri: Nesrin Arman, İstanbul: De Yayınevi, 1985, s. 42.

Lunaçarski'nin yönettiği kültür politikası ile zaman zaman gerilimli bir ilişkileri olacak, 1928'de dağıtılacaklardı. “Sosyalişt gerçekçilik” adı altında Jdanovcu kaba bir Stalinişt sanat anlayışının bütünüyle egemen olduğu 30'ların başında ise hemen hemen bütün farklı akımlar bir biçimde tasfiye edilecekti. Mayakovski, 1924-1930 aralığındaki olgunluk dönemi sayılabilecek dönemde “Proleter Şairlere Mesajlar”, “Genç Kuşağımıza”, “Sovyet Pasaportum”, “Lenin Yoldaşla Söyleşi”, “Yüksek Sesle” ve “Dobra Dobra” gibi yüzlerce etkileyici şiir yazacaktır. Devrimin 10.yılı için yazdığı “Güzel” başlıklı uzun şiirini Lunaçarski “Bronzdan dökülmüş Ekim Devrimi bu şiir” sözleriyle selâmlar. Mayakovski bu dönemde, her birini şiirinin sanat anlayışının anlatılması/sergilenmesi kadar mümkün olduğunca sosyalizm propagandasına çevireceği bir dizi yurt dışı gezisi yapacak (Almanya, Fransa, İspanya, Meksika, Küba, Polonya, Çekoslovakya), enternasyonalist kimliğini pekiştirecek, bu ülkelerde ve kardeş cumhuriyetlerde (diğer Sovyet ülkeleri) edindiği her şeyi dizelerine yansıtacaktı. ABD gezisini ise “Amerika’yı Keşfim” kitabıyla eleştirel bir günlük/deneme formunda yazıya dökecektir.²⁶ Bu eleştirinin en çarpıcı formülasyonunu da “Belki de, ABD, umutsuz burjuva sınıfı davasının son silahlı savunucusu olacaktır” sözleriyle ifade edecektir.²⁷

Sonun başlangıcı: Stalinist bürokrasinin “ölümcül” sanat politikası

21 Ocak 1924'de Lenin'in ölümüyle başlayan ve 1927'de Trotskiy'in partiden atılması ile adım adım iktidarını kuvvetlendiren Stalinişt bürokrasinin karşı devrimci darbesi; sadece bir kısmı 1905'ten gelen, Çarlık rejimine, iç savaşta Kızıl Ordu altında Beyaz Ordu'ya karşı kahramanca savaşmış yüzbinlerce Bolşeviğin öldürülmesi, sürülmesi, sindirilmesi, işçi demokrasisinin lağvedilmesi, her türlü enternasyonalizmin ayaklar altına alınması değil, **aynı zamanda bütün kültürel yaşama “orak ve çekici” ezmek için indirilen kanlı bir balyoz olacaktır.** Termidorcu terör döneminin politik ve sosyal ikliminin tasviri ve kriminal bilançosu bu yazının kapsamı dışında kalır.²⁸ Ama birkaç noktaya değinecek olursak, sadece 1934-1938 arası dönemde yapılan temizlik esnasında 6 milyon insanın öldürüldüğü tahmin edilmektedir. Terörün dozu savaş sonrasında da, Stalin'in 1953'te ölümüne

26 V.Mayakovski,*Amerika'yı Keşfim*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1986.

27 a.g.e., s. 125.

28 Bu dönemin bilançosu ve kapsamlı analiz ve değerlendirmeleri için birkaç temel kaynağa referans yapmamız gerekirse bkz. Lev Davidoviç Trotskiy, *İhanete Uğrayan Devrim*, Kolektif Çeviri, İstanbul: Alef Yayınevi, 2006; Lev Troçki, *Stalin'in Cinayetleri*, çeviri: Maral Berberyan, İstanbul: Yazın Yayıncılık, 2001; Lev Sedov, *Kızıl Kitap*, çeviri: Halil Çelik, İstanbul: Prinkipo Yayıncılık, 2008; Mehmet İnanç Turan, *Yıkıntının Tarihi ve Teorisi*, İzmir: Etki Yayınevi, 2001. Isaac Deutscher, *Stalin, Bir Devrimcinin Hayatı*, 2 Cilt, çeviri: Selahattin Hilav, Sosyal Yayınları, 1990.

kadar zaman zaman yükselmiştir. Stalin'den sonra bile, hatta Hruşçof döneminde ironik biçimde “Stalin eleştirisi” adı altında sürdürülmüştür Termidorcu terör. Biz okuyucuya sadece, başka politik figürler ve sanatçılar gibi Mayakovski’yi de (elbette bir dizi bireysel sorunla birlikte) adım adım intihara sürüklemiş olan sanat alanındaki korkunç ortamı aktarmaya çalışacağız. Geçerken, aşağıda referans yapılan kaynaklardan birisine, sonuncusuna ilişkin olarak; son derece sembolik olması bâbında özel bir değinmede bulunmak isterim. Isaac Deutscher’in anılan kitabının altbaşlığı, daha ilk baskısından (1949) itibaren “A Political Biography” yani “Politik Bir Biyografi (Yaşam öyküsü)” olmuştur. Ancak buna rağmen Türkçeye “Bir Devrimcinin Hayatı” olarak çevrilmiştir. Somut gerçekliği ve yazarın iradesini hiçe sayan bu Stalinişt tahrifatçı anlayış (sorumluluğu çevirmen Selahattin Hilav ve/veya yayıncı Tektaş Ağaoğlu’na aittir) Stalin hakkında yayımlanan eserlerde yapılmış olan nice tahrifattan yalnızca bir tanesidir. Özellikle genç sosyalistlerin, devrimcilerin (hâlâ utanmazca sürdürülen) nasıl bir zehirlenme teşebbüsü ile karşı karşıya olduğu çok açık değil mi? Boris Kagarlitski devrim sonrası aydınları şöyle tasvir ediyor: “Devrimci aydınlar, işçilerin temsilcisi gibi hareket etmeye başlamıştı; onlar adına konuşmakla yetinmiyorlardı, işçi sınıfı içinde ve bilincinde gerçekten güçlüydüler. Fikirlerini kitleler paylaşıyordu artık.”²⁹Aydınların “devrimci” olduğu bu özgürlükçü dönem, işçi demokrasisinin ayaklar altına alınmasına eşlik eden bir baskıcı, dogmatik ve donuk bir kültür politikası ile yerini eleştirel ürünler veren, bilhassa bürokrasiye karşı düşüncelerini açıkça dile getiren sanatçıların fiziken yok edildiği, sürüldüğü, cezaevlerine tıkıldığı, eserlerinin yasaklandığı bir ortama bırakacaktı. Sanat dünyası aykırı hiçbir düşüncesini söze, esere dökemeyen, partinin buyruğunda emir kulu gibi çalışan, hiçbir özerkliği olmayan, yaratıcılığının yerinde yeller esen, oto-sansürü artık sanat yaşamının belki de birinci ilkesi yapmış sinik, korkak şahsiyetler topluluğuna dönüşecekti. Bu durumu yaşamının uzun bir döneminde bu anlayışa çeşitli nedenlerle açıkça savaş açmamış olan Georg Lukacs bile şu sözlerle ifade etmek zorunda kalmıştır: “Ne var ki, Stalinci dönemin edebiyatında asıl sorunlar ele alınmamış ve –ekonomik öznelcilikte olduğu gibi- belli çözüm yollarının doğruluğu dogmacı bir nitelik kazanmıştır.”³⁰

Bürokrasinin bu “yeni” sanat anlayışı, Lenin’in “Bu edebiyat özgür olacaktır, çünkü ona yeni güçler kazandıran hırs ve kariyerizm değil sosyalizm düşüncesi ve emekçiler için duyulan sevgidir”³¹ diye tanımladığı ve kökleri Marx’a ve Engels’e dayanan devrimci Marksist anlayışa taban tabana zıttır. Zira Marx, her ne kadar (başka sorunların da eklenildiği zaman sorunu nedeniyle) sanat üzerine bağımsız

29 Boris Kagarlitski, *Düşünen Sazlık*, İstanbul: Metis Yayınları, 1991, s. 33.

30 Georg Lukacs, *Çağdaş Gerçekçiliğin Anlamı*, çeviri: Cevat Çapan, İstanbul: Payel Yayınevi, 1986, s. 138.

31 V.İ. Lenin, *Proletarya Kültürü*, çeviri: Nadiye R.Çobanoğlu, İstanbul: Yar Yayınları, 1988, s. 11.

bir yapıtı ortaya koyamamış ise de, *Alman İdeolojisi*, *Grundrisse* ve *Kapital* gibi yapıtlarında metinler arası, hatta satır arası değerlendirmelerinde, mektuplarında **sanatı temel bir insani ihtiyaç olarak belirlemiş** ve onun özgün karakterine ve gerek duyduğu özgür toplumsal ortama her seferinde vurgu yapmıştır. Örneğin *Grundrisse*'de tüketimi, üretilen şey tarafından değiştirilmeyen basit/edilgen bir veri olarak değerlendirme yerine, talebin **estetik** ve ekonomik olarak arz edilen şey tarafından etken bir biçimde nasıl dönüştürüldüğünü ayrıntılarıyla ele alarak ortaya sermiştir. *Kapital*'de ise modern kapitalizmde işçinin “kendi zihinsel ve fiziksel yeteneğiyle yaptığı **bir oyun olarak işten zevk alma**” olanağından yoksun olduğunu yazarak gönderme yoluyla insanın ve toplumun yaşamında sanata verdiği önemi vurgulamıştır.³² Benzer biçimde, Engels de bir dizi eserinde, mektubunda sanata ve onun özel bir alanı olarak edebiyata ilişkin görüşlerini parça parça da olsa dile getirmiş ve bilhassa toplumsal boyutu bağlamında özgürlük ile ilişkisine değinmiştir. Devrimci Marksizmin sanat ve özgürlük ilişkisine ilişkin yaklaşımının zirvesi sayılabilecek en berrak örneği ise Trotskiy, Andre Breton, Diego Rivera ve bir dizi sanatçının birlikte kaleme aldıkları “Bağımsız Bir Devrimci Sanat İçin” başlıklı bildirgedir. “Coyoacan Manifestosu” olarak da bilinen bu metin hazırlanırken; Trotskiy, Breton’un yazdığı ilk hâlinde geçen “Sanatta tam serbestlik, proleter devrime karşı olmak hariç” ifadesine karşı çıkar ve böyle bir ilkenin istismar edilip yeni kısıtlamalara da yol açabileceği çekincesiyle kaldırılmasını talep eder ve kendi yazdığı şu bölümü ekler:

Devrim, bir yandan, maddi üretim güçlerinin daha iyi gelişmesini için merkezi denetimli bir sosyalist rejim inşa etmek zorundaydı, öte yandan da entelektüel yaratıyı geliştirmek için de en baştan itibaren anarşist bir bireysel özgürlük rejimi kuralmalıdır. Otoriteye, talimatlara, tepeden emirlerin en küçük bir kırıntısına hayır!³³

25 Temmuz 1938 tarihini taşıyan manifesto şu şiarla biter:

“Hedeflerimiz:

“Sanatın Bağımsızlığı-devrim için,
Devrim-sanatın tam özgürlüğü için!”³⁴

Sanat ve devrim ilişkisi hakkında bundan daha çarpıcı, berrak ve ileri bir formü-

32 Eugene Lunn, *Marksizm ve Modernizm*, çeviri: Yavuz Alogan, Ankara: Dipnot Yayınevi, 2010, s. 19, 23.

33 André Breton, Diego Rivera, Lev Davidoviç Trotskiy, “Bağımsız bir devrimci sanat manifestosu için”, *Devrimci Marksizm*, no: 26, İlkbahar 2016, s. 15.(Vurgular bana ait.)

34 André Breton, Diego Rivera, Lev Davidoviç Trotskiy, agm, s. 17.

lasyon bugüne kadar herhalde yapılmamıştır.

“Proletkült”ten Jdanovcu “sosyalist gerçekçilik” anlayışına

“*Nav pale ye û daslêşikeşî!*”³⁵

“Proletkült”, devrimin arefesinde Bolşevik Partisi’nden bağımsız olarak kurulmuş olan bir örgüt iken proleter bir sanat amaçlıyor ve devrimi destekliyordu. Bu grup daha sonra “Bütün Rusya Proleter Yazarlar Birliği”ni (VAPP) kurmuş, ancak parti yönetiminin edebiyat alanına müdahalesini kabul etmediği için Lenin tarafından eleştirilmiş, Eğitim Komiserliği’nin denetimine sokulmuştur. Daha sonra ise başlıca teorisyeni Bogdanov’un “proletaryanın kendi kültürünü yaratacağı ve bu kültürün inşasının en yüksek organının Proletkült olacağı” iddiası ile kültür hayatına egemen olmaya çalışmıştır. Lenin ve Trotskiy ise materyalist olmadığı gerekçesiyle bu görüşe karşı çıkmış, edebiyatın kültürel üstyapının bir parçası olduğunu tespit etmiş ve Rus proletaryasının yeni bir kültür yaratmadan önce, **geçmiş devirlerin kültürünü özümsemesi gerekliliği üzerinde durmuştur.**³⁶ Ne var ki bu örgütün anlayışı bürokrasinin yükselişi ile birlikte baskın hale gelmiş, daha sonra ise Lenin ve Trotskiy’in, Marx’ın izinden giderek ısrarla bir “geçiş dönemi” olarak gördüğü proletarya diktatörlüğü dönemi kalıcı ilan edilmiş, “proleter kültürü” bu dönemin resmi görüşü olarak deklare edilmiş, mutlaklaştırılmıştır. “Tek ülkede sosyalizm” sözde teorisinin egemen olduğu zamanlara denk düşen bu süreçte sanata yaklaşım da giderek eleştirel/aykırı her türlü anlayışı “burjuva sanatı” olarak dışlayan, mahkûm eden, özgürlük düşmanı, Lenin’in son nefesine kadar mücadele ettiği “Büyük Rus şovenizmi” çizgisinde, baskıcı, otoriter bir aygıtta cisimleşmiştir. Trotskiy bu Marksizm karşıtı anlayışı daha 1923’te şöyle mahkûm etmiştir ve bizce bütün bu tartışmalara daha o tarihte noktayı koymuştur:

Burjuva kültürü ve burjuva sanatı ile proleter kültür ve proleter sanat arasında bir zıtlık kurmak esas itibarıyla yanlış bir tavrıdır. **Proleter sanat diye bir şey hiçbir zaman olmayacaktır zira proletaryanın rejimi kısa süreli ve geçicidir.** Proletarya devriminin tarihsel anlamı ve ahlaki üstünlüğü bu devrimin tarihte sınıflarüstü ve gerçek anlamda insani olan ilk kültürün temellerini atıyor olmasıdır... Sanat politikamız bu geçici dönemde farklı farklı sanat ekollerine Devrim’in tarihsel anlamını doğru kavramak ve **sanat alanında tam bir özgürlükle hareket etmelerini sağlamak olmalıdır.**³⁷

1928’de “Kültür Devrimi” adı altında hemen bütün ekoller yasaklanmış, dene-

35 Yazının ithaf edildiği Fadile Bayram’dan yıllar önce öğrendiğim (hayatın ironisi!) bir Kürt Anasözü/Atasözü. Türkçesi: “Adı orakçidir ve (ama) orağı kırıktır!”

36 Lev Troçki, *Gündelik Hayatın Sorunları*, Çeviri: Yılmaz Öner, İstanbul: Yazın Yayıncılık, 2000, s. 379.

37 Troçki, *Edebiyat ve Devrim*, s. 11. (Vurgular bana ait.)

tim altına alınmış, bir “sosyal mühendislik projesi” kapsamında o ana kadar özgürce kendini ifade etmiş olan bütün ekoller ve estetik ölçütler “sağ sapma”, “burjuva sözde bilim”, “Menşevikleştirici idealizm” ve “sınıfsız sanat” gibi anlamsız ve soyut yaftalamalarla itibarsızlaştırılmaya çalışılmıştır. Bu, **basın ve kültür işlerinin askerileştirilmeye çalışıldığı ve sanatsal özerkliğin bütün biçimlerinin yok edildiği bir dönemdir**³⁸ İkinci Dünya Savaşı’nda Nazilerle çarpışmış ve ölümden sonra dönmüş kahraman bir asker olan ünlü heykeltıraş Ernst Neizvestny bu dönemi şöyle ifade eder: “Stalin’in kullandığı yöntemler kişiyi putlaştırmaktan başka bir şeye yaramamış, bu da izin verdiği sanatın özü durumuna gelmişti. **Dolayısıyla, sanatın kendisi de kokuşmuştu.**”³⁹ Öyle ki; hükümet kararnamesiyle sanat ve edebiyat dallarında “resmi” olarak kurdurulan örgütlere dahil olmayan sanatçılar sistematik yıldırımlarla karşılaşılıyor, yapıtlarını sergilemekte, kitlelere ulaştırmakta, eserlerini, kitaplarını bastırmakta dahi zorlanıyorlardı.⁴⁰ Bu korkunç dönemde Marc Chagall ve Wassily Kandinsky ülkeyi terk etmiş, Hlebnikov yalnız ölüme mahkûm edilmiş, öykü yazarı Isaac Babel kurşuna dizilmiş, Osip Mandelştam Sibirya’ya sürülmüş, sonra da öldürülmüş; Paştarnak baskıya maruz bırakılmış, tiyatro devi Meyerhold cezaevinde işkenceyle öldürülmüş, Pilnyak “kaybedilmiş”, Kliney Sibirya’ya sürülmüş, dönerken “trende ölmüş”, Marina Tsvetaeva 1952’de intihar etmiş, şiirleri 1960’a dek yasaklanmıştır. Anna Ahmatova 60 yıl boyunca baskı görmüş, Jdanov tarafından “yarı rahibe, yarı fahişe” ilân edilmiştir.⁴¹ Büyük besteciler Aram Haçaturyan, Sergey Prokofiev ve Dimitri Şostakoviç “formalizmle mücadele altında” baskı görmüş, eserleri senelerce yasaklanmıştır. Devrimden sonra (1933) doğan Yevgeni Yevtuşenko’nun şiirlerinin yayımlanmasına ancak Stalin’in ölümünden sonra izin verilmiştir. Bu “komünizm” adına utanç verici dönemi en çarpıcı biçimde Mandelştam anlatır; kendi geleceğini de öngörmüş gibi tutuklanmasına, sürgüne gönderilmesine neden olan meşhur şiirindeki şu dizelerle:

Biri ıslık çalıyor, biri miyavlıyor, biri inliyor.
Yalnız o, parmağını bize sallayarak kükrüyor.

38 Trotskiy, *İhanete Uğrayan Devrim*, s. 251. (Vurgular bana ait.)

39 Aktaran John Berger, *Sanat ve Devrim*, çeviri: Yurdanur Salman), Ankara: V Yayınları, 1987, s. 27-28. Çağımızın en büyük Marksist eleştirmenlerinden olan Berger başta bu kitabı olmak üzere başka yapıtlarında da (Örneğin *G., Bir Fotoğrafı Anlamak, Hoşbeş, Bulduğumuz Yer Burası*, (Bilhassa *Bento’nun Eskiz Defteri*’nde Rus (Sovyet) yazar (aynı zamanda demiryolu işçisi, gazete muhabiri Andrey Platonov ve onun karakterleri üzerinden) Stalinizmi ve onun sanat anlayışının trajik sonuçlarını derinlemesine irdelemiştir.

40 Breton, Rivera, Trotskiy, a.g.m., “*Sunuş*” bölümü, s.12.

41 Eduardo Galeano, *Aynalar*, çeviri: Süleyman Doğru, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2009, s. 284.

İnsanın karnına, alınına, şakağına, gözüne
Nal fırlatır gibi durmadan emirler yağdırıyor

Bu geniş omuzlu Kafkas Kocası, tatlı bir meyve gibi
Dilinin üstünde yuvarlıyor her idam kararını.⁴²

İşte bu günlerdir: Nâzım Hikmet'in otobiyografik romanı *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim*'de "Hasan" karakteri ile anlattığı "32'de elektrik mühendisi oldu. 37'de kurşuna dizildi. 20.Kongreden sonra temize çıkarıldı"⁴³ dediği TKP MK üyesi Sarı Mustafa Börklüce ve "kutladık inkılâbın yıldönümünü/dolaştı türkü söyleyerek meydanları Marks/Engels/Lenin/ ve temize çıkma kâadı Salih'in"⁴⁴ diye anlattığı, Sibiry'a da sürgünde ölen komünist Salih Hacıoğlu'nun da (Nail V. Çakırhan'ın ifadesiyle "200 TKP'li" gibi⁴⁵) bürokrasinin kurbanı olduğu günler.

İki devrim şairi/tiyatrocusu: "öğretmen" ve "öğrenci"

Nâzım 1920'lerin başında KUTV'da (Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi) okumak üzere gittiği Moskova'da tanışır Mayakovski ile. Ama daha önce şiiriyle yolda Batum'a geçişinde Rusça dergiler aracılığı ile tanışmış ve onun biçimsel denemelerinden ilk anda etkilenmiştir. Son derece çarpıcı ve berrak olduğu için hiç yorum katmadan aktaralım. Nâzım'ın Mayakovski ile ilişkisini ve düşüncelerini Fevralski ile yapmış olduğu söyleşide anlattığı şekliyle:

Gerçek bir demokrat şair tanıdım onun kişiliğinde. **İyi bir örnek oldu bana ve ben onun yolunda gitmeye çaba gösterdim.** İnsan akıllı olduğu ölçüde alçakgönüllü olmalıdır. Onun karşısında korku duymadım hiçbir zaman (...) Mayakovski'yi tepeden tırnağa sevdim ben. Öylesine büyük bir şairdir ki, onunla karşılaştırıldığımızda, **biz çağdaş şairler, hepimiz küçük kalırız. O, öğretmenimizdir bizim ve kişisel olarak benim.** Pablo Neruda, Louis Aragon, dünyanın bütün dürüst şairleri aynı şeyi söyleyeceklerdir: o öğretmenidir onların (...) Mayakovski'nin şiiriyle benimki arasında ortak yanlar; ilkin, şiir ve düzyazı, ikincisi, çeşitli türler(lirik, yergisel vb.)arasındaki kopukluğun aşılması; üçüncüsü şiire siyasal dilin sokulmasıdır. Bununla birlikte farklı biçimler kullanıyoruz onunla. Mayakovski öğretmenimdir fakat onun yazdığı gibi yazmıyorum ben. Moskova'da öğrenim gördüğüm dönemde, Mayakovski gibi bir tribün şairiydim ben de. Bir nefesli sazlar orkestrası gibi ses veriyordu şiirlerim. Topluluk önünde okuyordum onları (...) **Rus şiiri ve Sovyet şiiri nasıl Mayakovski'siz düşünülemezse, Rus**

42 Osip Mandelştam, *Vedalaşmaların İlmini Yaptım Ben*, çeviri: Cevat Çapan, İstanbul, Sözcükler Yayınları, 2016, s. 67.

43 Emin Karaca, *Nâzım Hikmet'in Şiirlerinde Gizli Tarih*, İstanbul: Belge Yayınları, 1992, s. 102.

44 Bu "sembolik" şiirin tamamı için bkz. Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007, s. 1567.

45 Aktaran Sungur Savran, "Tutsak Bolşevik Nâzım", *Devrimci Marksizm*, no: 20, İlkbahar 2014, s. 59.

tiyatrosu ve Sovyet tiyatrosu da Mayakovski'siz düşünülemez, derim.⁴⁶

Nâzım ve Mayakovski'nin ortaklığı sadece sanatları, devrime adanmışlıkları olmamıştır elbette. Ne yazık ki her ikisi de Stalinişt bürokrasiden, yapıtları ve siyasi duruşları nedeniyle çok darbe yemiştir. Nâzım'ın meşhur eleştirel oyunu *İvan İvanoviç Var Mıydı Yok Muydu* defalarca yasaklanmıştır.⁴⁷ Stalin'in ölümünden sonra ona “taşandı, tunçtandı, alçıdandı, kâattandı” mısraı ile başlayan şiirini yazdıran bu baskılardır.⁴⁸ Mayakovski'nin ise iki eleştirel oyunu “Hamam”(“Banyo”) ve “Tahtakurusu” engellerle karşılaşmış, birçok yerde sahneye konmamıştır. Son ortaklıkları şudur: Mayakovski bir Sovyet elçisi gibi değişik ülkeleri dolaşıp şiirinin, sosyalizmin ve Sovyetler'in propagandasını yaptığı halde ölmeden yaklaşık 7 ay önce, bir söyleşi için Paris'e gitmek istediğinde pasaport başvurusu reddedilmiştir.⁴⁹ Nâzım Hikmet'e de Sovyet hükümeti Stalin döneminde pasaport vermemiş, pasaportunu büyük dedesinin ülkesi olan Polonya'dan, Borjenskiy adıyla alabilmiştir.⁵⁰

İntihar mı? Adım adım yok oluşa sürüklenme mi?

1925'de şair Yesenin'in intiharı ile sarsılır Mayakovski. “Ölmek yeni bir şey değildir bu dünyada/Ama yaşamak da yeni bir şey olmasa gerek” sözleriyle veda eden dostuna, bir yıl sonra yazdığı uzun şiirinde şöyle seslenir: “Bu dünyada ölmek güç bir şey değil/ Bir hayat kurmaktır asıl güç olan...”

Bu umutlu dizelere rağmen, Claude Frioux'un ifadesine göre “Stalin döneminin resmi çirkinlik dalgasına karşı umutsuzca savaşarak geçirecektir son yıllarını.”⁵¹ Bu “umutsuz savaş”ta taraf olmasının en önemli nedenlerinden biri, belki de birincisi eserlerinde eleştiri ve yerginin dozajının giderek artması, halk geleneğinden devraldığı “taşlama” yöntemini neredeyse tamamen bürokrasiye, onun dramdan trajediye varan uygulamalarına ve çarpık, tepedenci sanat anlayışına yöneltmeyi tercih etmiş

46 A.V. Fevral'ski, “Nâzım Hikmet'le Mayakovski Üzerine Bir Konuşma”, Nâzım Hikmet, *Yazılar Konuşmalar-Yazılar* 61çinde, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002, s. 179-183.(Vurguların tamamı bana ait.) Bu ifadelerin benzerini ve aralarındaki ilişkinin derinliğini, yakınlığını birçok eserinde, söyleşisinde, konuşmasında görmek mümkündür. Yazının sınırları nedeniyle çarpıcı olduğunu düşündüğüm alıntılarla yetindim.

47 Nâzım'ın bu dönem yaşadıklarının ayrıntılı ve titiz bir incelemesi için bkz. Savran, a.g.m.

48 Bu muhteşem şiirin tamamı için bkz. Nâzım Hikmet, *Bütün Şiirleri*, İstanbul, YKY, 2016, s.1783.

49 Üstelik ironik bir şekilde “Sovyet Pasaportu Üzerine” isimli çok güzel bir şiir yazmıştır 1929'da, pasaport uzatılma talebi reddedilmeden sadece birkaç ay önce.

50 Aktaran Sungur Savran, a.g.m., s. 71. Savran burada Polonya için “Sovyetler hâkimiyetindeki blokun yaramaz çocuğu” diye eklemeyi de ihmal etmez!

51 Vladimir Mayakovski, *Lili Brik'e Mektuplar*, İstanbul: Kavram Yayıncılık, 1999, s. 113. Mektupta geçen tarihe lütfen dikkat: 1926! Bürokrasinin her alanda yükselişi başlamıştır!

olmasıydı. Savaşın karşı tarafı bürokrasi ve onun “sanat” askerleri de, benzer bir şekilde baskı, dışlama ve yıldırmanın dozajını kendi cephelerinden arttıracaktı. Bu durumu sevgilisi başta olmak üzere dostlarına, hatta zaman zaman bizzat kitlelere yakınlıkla anlatır şair. Örneğin Lili Brik’e 1926 yılında yazdığı bir mektubunda “Sivaştopol’da sözleşme uyarınca **paramı vermektan kaçındıkları** yetmiyormuş gibi (oysa toplantıyı düzenleyenler -M.OP.R.-Uluslararası Devrim Savaşçılarına Yardım Örgütü- üyesi olduklarını söylüyorlardı) konuşmaları **kundakladılar, yaptırmadılar** ve beni kanımca pek tatsız sıfatlarla nitelediler” diye yazar.⁵² Başka bir mektupta “Onca güçlölkle ayarlanan, Sivaştopol ve Eupatoria’da vereceğim **3 konferanştan vazgeçildi tabii**” der.⁵³

1 Mart 1930’da bürokrasiye açık bir yergi niteliğinde olan “Banyo” (“Hamam”) oyununun Meyerhold Tiyatrosu’nda yapılan “premier” gösteriminde sert bir şekilde eleştirilir. 25 Mart’ta “20 Yıllık Çalışma” başlığı altında bir sergi açar, ancak **resmi otoritelerce boykot edilir**. Bu sergide şöyle seslenir halka:

Gerçek ya da düzmece öyle günahlarla suçlanıyorum ki zaman zaman bütün bu bağış çağrışı ve sövgüleri duymamak için, şöyle **iki üç yıllığına alıp başımı gitmek istiyorum!** Ama bunu düşündüğümün ertesi gün kendimi toparlıyor, kötümserliği bırakıyor, kolları sıvayıp yeniden kavgaya girişiyor, devrimci bir yazar olarak, **devrim için yaşayabilme, kıyıda köşede kalmama hakkımı aramaya başlıyorum.**⁵⁴

Dile son derece hâkim, usta bir şair tarafından seçilen ifadelere lütfen dikkat! “Gerçek ya da düzmece öyle günahlarla suçlanma”, “iki üç yıllığına alıp başını gitme isteği”, “devrim için yaşayabilme, kıyıda köşede kalmama hakkı”. Ne söyletiyor olabilir bunu Mayakovski’ye? İddia edildiği gibi aşk acısı mı? Bireysel bunalmımlar mı? Kuşkusuz bu kişisel sorunların hepsinin intiharı seçmesinde kendi ölçeklerinde rolü vardır. Üstelik şair yaptığı şeyin yanlışlığının da farkındadır. Nitekim ölmeden önce bıraktığı veda mektubunda şöyle yazar: “Bağışlayın beni. İş değil bu, biliyorum, (kimseye de öğütlemem) ama benim için başka bir çıkar yol kalmamıştı.” Son talebi ise şöyledir: “**Hükümet Yoldaş!** Ailem: Lili Brik, annem, kız kardeşlerimle Veronika Vitoldovna Polonskaya’dan ibarettir; **yaşamlarını sağlarsan, sağol.**”⁵⁵ Dikkat edilirse burada bile “devrimin şairi” tarihin en şanlı devriminin “hükümeti”nin bu sıradan görevi (şairin ailesinin “yaşamını sağlama”) yerine getireceğine tam olarak inanmamaktadır. “Hükümet yoldaş” ifadesini seçmesi ve ondan son bir dilekte bulunması yaşadığı (“hükümet”ten kaynaklanan) onca kırgınlığa, acıya rağmen son anda canlanan komünist nikbinliğinin göstergesiydi belki de.

52 a.g.e., s.169.

53 a.g.e., s.173.(Vurgular bana ait.)

54 a.g.e., s.222. (Vurgular bana ait.-Ş.R.-)

55 a.g.e., s. 222. (Vurgular bana ait.-Ş.R.-)

Yukarıdaki alıntıda yer alan, **daha önce değil, tam o günlerde kullanmayı seçtiği** “Devrim için yaşayabilme, **kıyıda köşede kalmama hakkını arama**” ifadesinin ağırlığını hissedebiliyor musunuz? Bu çaresizliktir ki, ona kendisini, hiç benimsemediği halde intiharından sadece birkaç ay önce VAPP’a (Sovyet Proleter Şairleri Birliği’ne) üye olmak zorunda hissettirmiştir. Hiç kuşkusuz, Trotskiy’in açıkça belirttiği gibi; bu “ona bir şey vermediği gibi, ondan çok şey götürmüştür!”⁵⁶ “Proletkült’e aykırı sanat yapmaya devam ettiği için (kendini ve tüm eserlerini Ekim Devrimi’ne adanmış; ne gam!) **acımasızca eleştirilmekte, eserlerine, oyunlarına, söyleşilerine engeller konmakta, egemen sanat çevrelerince sürekli olarak dışlanmaktadır.** Peki 9 Nisan’da, yani intiharından sadece 21 gün önce Plekhanov Ulusal İktisat Enstitüsü öğrencilerine seslenirken söylediği şu sözlere ne demeli?

Arkadaşlar, bu akşam beni güçlükle getirdiler buraya. **Konuşmak istemiyordum, konuşmaktan bıktım çünkü...**Sizleri son derece ciddiye almaktayım.(Gülüşmeler) Öldüğüm zaman yapıtlarımı gözleriniz yaşararak okuyacaksınız (şurdan buradan gülüşmeler), şimdiyse, yani yaşarken, bir sürü **sersemce laf ediliyor hakkımda, her önüne gelen bana dil uzatıyor.**⁵⁷

Yaşamı boyunca konuşmaktan, sesli şiir okumaktan, sahnede bağırmaktan neredeyse çılgınca zevk almış bir sanatçıya “konuşmaktan bıktım” dedirten sorun, ya da sorunlar nedir? Neden kitlelerin karşısında “sersemce laf ediliyor hakkımda, her önüne gelen bana dil uzatıyor” diye haykırır bir sanatçı? Peki neden dil uzatılmaktadır? Şair bunu nasıl bir kaygıyla açıkça, uluorta dile getirmektedir? **Yaşamının en büyük düşü (devrim) gerçekleşmiş, sanatında zirvede olan, önünde devrimci sanata ilişkin birçok projesi de bulunan, henüz 37 yaşındaki üretken, hayat dolu, Nâzım’ın ifadesiyle “Muazzam Şair” neden birdenbire “intihar”ı seçmiştir?** Stalinişt bürokrasinin ve onun sanat jandarmalarının tarihsel suçları, Mayakovski’nin ifadesiyle “günah”ları bir gün, her şeyiyle, tüm ayrıntısı ile, bütün belge ve tanıklıkları ile tek tek açığa çıktığında bu soruların cevabını sezgilerden, tahminlerden öte bir keskinlikle verebileceğiz. Ama o güne kadar kimse bizim, Stalin’in kültür ajanlarının onun ölümünden hemen sonra dile getirdiği ve günümüzün “komünist” makyajlı Stalinciklerinin papağan gibi tekrarladığı, “bireysel bunalımlarının sonucu”, “anlaşılır şey değil” “Hiçbir ilişkisi yok (‘Bürokrasi ile’ demek istiyorlar)”⁵⁸ laflarına inanmamızı beklemesin! Biz onun ölmeden sadece 4 ay önce şu dizeleri boşuna yazmadığını biliyoruz:

56 “Mayakovski’nin İntiharı”, Leon Troçki, *Edebiyat ve Devrim*, s. 222.

57 Mayakovski, a.g.e., s.222. (Vurgular bana ait.-Ş.R.-)

58 Bu son iki ifade, -parantezdeki hariç Trotskiy’e aittir. Bkz. “Mayakovski’nin İntiharı”, Leon Troçki, *Edebiyat ve Devrim*, s. 222.

Şiirim ulaşacak size
Yüzyılların üstünden
Ve başı üstünden
Ozanların ve **hükümetlerin**.⁵⁹

Sorulması gereken soru şudur: işçi sınıfı davası için katıldığı muzaffer devrimin (var olan!) “hükümeti”ni (de) niçin böylesi bir bağlamda anar Ekim Devrimi’nin şairi? O “hükümet” için ne utanç! Onun ardıllarından, öğrencilerinden Yevtuşenko da aynı kuşkuyla (üstelik Stalinişt bürokrasinin Mayakovski’den sonraki sanatçılara ve diğer Bolşeviklere yaşattığı benzer imha, baskı ve kısıtlamaların bilgisine de sahip olarak) yazmıştır Mayakovski için kaleme aldığı şiirindeki dizeleri:

Boyun eğer miydi nefret ettiği şeylere?
Belki de uzaklara giderdi,
Üzgün,
 sessiz,
 dişleri sıkılı,
her gece bilinmez yerlere
sürüklenip
kurşuna dizilirken Bolşevikler
kara çukurların başında.⁶⁰

Ama rahat ol şair! Yüzyıl dolmadı ama ulaştı dizelerin bize; bütün dinamizmi ve devrimci ruhuyla. Ekim Devrimi düşü yaşadıkça, sosyalist devrim, dünya devrimi bir gün düş olmaktan çıkıp, yaşama geçince yine yaşamaya devam edecek, hem de “o günleri” hazırlayan dizeler olduğu için, “o gün” bütün diğer günlerden “zevkten dört köşe bulutlar” gibi daha özgür ve çok daha “parlak ve ışıltılı”!

Adana/Amed/Wan

59 “Boğaz Dolusu” başlıklı şiirinden, Vladimir Mayakovski, *Seçme Şiirler*, Çeviri: Aslı Kara, İstanbul: Lirik Yayıncılık, 1993, s. 134. (Vurgu bana ait.-Ş.R.-)

60 “1937’de Mayakovski” şiirinden. YevgeniYevtuşenko, *Zima Kavşağı*, çeviri:Özdemir İnce, İstanbul, Kuzey Yayınları, 1985, s.58.(Vurgu bana ait.)